

Az alsókorompai Brunswick-kastély és Charles Moreau

A felvidéki Nagyszombat közelében található alsókorompai (ma Dolná Krupá, Szlovákia) kastély a magyarországi klasszicista építészet számottevő alkotása. A téglalap alakú, kétportikuszos, emeletes épületet arányos tömegalakítás és visszafogottan elegáns architektúra jellemzi (1. kép). A kastélyt a magyar építészettörténet-írás mégis alig méltatta figyelemre; egyedül Zádor Anna ismerte fel kvalitásait több mint fél évszázaddal ezelőtt, kiemelve a további kutatás szükségességét.¹ A részletes kutatásra a szlovák Jana Šulcová vállalkozott, aki ennek nyomán 1996-ban terjedelmes, dokumentumokra támaszkodó tanulmányt publikált az épületről.² Munkájában a klasszicista periódusra nézve elsősorban Anton Pius Rigel építész 28 levelét használta fel, melyek a pozsonyi Szlovák Állami Levéltárban őrzött Brunswick (Brunszvik) családi archívumban találhatók.

Az említett, egyébként hasznos és alapos írás azonban néhány kérdést nyitva hagyott. Elsősorban a klasszicista épület szerzőségét nem tisztázta egyértelműen; egyebek mellett erre kíván választ adni a jelen tanulmány. Az épület létrejöttének néhány jellemző mozanata – anélkül, hogy a Šulcová által közölt adatokat tételesen meg kívánnánk ismételni – e rövid írás keretében ugyancsak kiemelésre kívánczik. A kastély ugyanakkor nem elszigetelten áll, hanem különböző épületek kíséretében, parkkal övezve. Ezek sorsáról sok mindent meg lehet tudni a Brunswickok szolgálatában álló Heinrich Nebbien kerttervező 217 db. 1812 és 1818 között kelt leveléből, amelyeket ugyancsak a családi levéltárban őriznek, s melyeket az említett szempontból most szintén áttanulmányoztunk.³ Nebbien elsődleges feladata a kastély parkjának és tágabb környezetének a rendezése volt, Rigelé magának a kastélynak az építése, mégis munkakörükből fakadóan mindketten a kastélyl, a melléképületekkel és parkkal mint összetartozó

együttessel foglalkoztak. Tanulmányunkban a park létesítésének történetét – eleve a terjedelmi korlátok miatt – nem dolgozhattuk fel. Ez utóbbi, nem kevés időt és hozzáértést kívánó, ám annál izgalmasabbnak ígérkező feladat még gazdájára vár;⁴ annyit érdemes elmondani, hogy a maga nemében a park legalább olyan jelentős volt, mint a kastély, ha felül nem múlta azt.⁵

Az alsókorompai klasszicista kastély valójában átépítés. Šulcová tanulmányából tudjuk, hogy az első, kis méretű kastélyt gróf Brunswick Antal (1718–1780) építtette id. Johann Baptist Martinelli (1701–1754), magyar kamarai mérnök terve alapján 1749–1754-ben. Két fia közül Antal (1745–1793) a martonvásári, József (1750–1827) az alsókorompai birtokot örökölte. Brunswick József, a társadalmi ranglétrán igen magasra, országbírói rangra jutó arisztokrata a kultúra minden területén rendkívül igényeket táplált. Ennek bizonyítéka az Alsókorompára irányuló tevékenysége is. Itt először a kastélyt 1793–1797-ben Tallherr József, az Országos Építészeti Igazgatóság vezetője terve nyomán jelentősen megnagyobbíttatta, majd 1813-tól nagyszabású tájképi parkot hozott létre, s végül 1820–1822-ben, immár hetven évesen a korábban általa kibővített kastélyt klasszicista stílusban teljesen megújította.

A kastélyegyüttes első, dátum szerint is azonosítható XIX. századi tagja az üvegház volt, melynek létesítését 1808-ban határozták el.⁶ A szilárd építésű, nyeregvetős építmény – melynek képét a kastély és parkja 1845-ben közölt ábrázolása⁷ örökítette meg (2. kép) – utóbb alkalmanként színielőadásoknak is helyet adott.⁸ Mint korábban említettük, hamarosan Heinrich Nebbien (1778–1841) német „gazdasági tanácsos”⁹ lépett gróf Brunswick József szolgálatába. Ez irányú működésének első dokumentuma az 1812. május 24-én Pesten kelt, tervezett kertészeti munkáinak, köztük az alsókorom-

1. kép.

2. kép.

pai parknak a publikálására a gróftól engedélyt kérő levele.¹⁰

Nebbiennnek hamarosan hatalmas vetélytársa támadt, amiről egyik levelében maga számol be.¹¹ Eszerint a gróf kérésére sikerült Alsókorompára csábítania „Moreau urat”. Az eseményre 1813. augusztus 17-én került sor: ezen a napon délelőtt 11-kor érkeztek Alsókorompára, s délután háromkor – rögzíti gondosan Nebbien – Moreau már el is ment. A rendelkezése álló rövid idő alatt amennyire lehet igyekezett neki bemutatni a hely szellemét, a tájat, a kialakítandó parkot, amit Moreau gyakorlott tekintetével gyorsan befogadott („sein geübter Blick drang überall schnell ein”). Nebbien átadta neki „Pollak úr” rajzait is, hogy pontos ismeretei legyenek „házról” és annak fekvéséről. A szóban forgó látogató a francia Charles Moreau (1758–1841) volt, akit eredetileg Esterházy Miklós herceg hívott 1803-ban Kismartonba, és aki Bécsben letelepedve a magyar arisztokrata családok keresett, nagytekintélyű kastély- és parktervezője lett.¹² Szerepét a magyar klasszicizmus arculatának kialakításában aligha lehetne túlértékelni. Figyelemre méltó „Pollack” említése is, aki esetleg Pollack Mihály pesti építésszel azonos. Az ő alsókorompai tevékenységére eddig nem volt adat, és egyelőre csak feltevésekre hagyatkozhatunk itteni szerepét illetően.

Nebbien azonnal felismerte, hogy gyorsan kell cselekednie. Néhány napon belül ábrákkal illusztrált programot állított össze az alsókorompai park kialakításához. Az írást német nyelven Brunswick grófnak, franciául Moreau-nak küldte el.¹³ Az elkövetkező években Nebbien leveleiben nem történik említés sem Moreau közreműködéséről, sem terveiről; az alsókorompai munkát minden valószínűség szerint sikerült teljes egészében maga számára fenntartania. Ugyanakkor annak a lehetőségét nem zárhatjuk ki, hogy Moreau egyenesen, közvetítő nélkül adott valamilyen tanácsot Brunswick Józsefnek. Hogy a francia mester továbbra is élvezhette a magyar főúr bizalmát, kiderül a későbbi fejleményekből, amikor a kastély tervezése kerül napirendre.

Nebbien alsókorompai működéséből most csak a kastélyra és az egyéb épületekre vonatkozó néhány mozzanatot emelünk ki. E tekintetben a legnagyobb feladatot a kastély két oldalán található terület és melléképületek – a főhomlokzat felől tekintve jobbra elhelyezkedő kastélyudvar és mellette az istállóudvar, valamint a balra található személyzeti udvar – rendezése jelentette. A korábban emelt, terjedelmes és egyes részben „parasztos” („bauerisch”) építményeknek Nebbien elegáns megjelenést kívánt adni.¹⁴ A figyelme elsősorban a fontosabbnak ítélt istállóra irányult, ahová téglából összeállítandó oszlopokat szándékozott helyezni. Mint a nemesebb megjelenés egyik eszközét, kiemelte a szimmetria fontosságát. A kastélyudvarhoz díszes, posztamenseket és vázákat magukban foglaló kerítést

és kapuzatot tervezett. Úgy gondolta, hogy a posztamenseket egy nagyszombati kőműves el tudja készíteni, a rácsokkal a helybeli kovács is megbirkózik, de – és itt a korabeli értékrend jól kitapintható – a plébából készendő vázákat Bécsben kell megcsináltatni.¹⁵ Amikor nem sokra rá a kivitelezésre került a sor, megállapította, hogy a vázákat a nagyszombati mester is képes elkészíteni.¹⁶ A korabeli ábrázoláson a vázával díszes kapuzat a kastélytól jobbra tisztán kivehető. Az istállóudvarhoz kocsiszín is csatlakozott. A kastély túloldalán a kevésbé reprezentatív személyzeti udvar hasznossági épületeinek nem terveztek ilyen igényes architektonikus és plasztikus kiképzést. Itt a kastélyhoz vezető földalatti folyosó („unterirdischer Weg”) kiépítése mutatja, óvakodtak attól, hogy látványban, a föld felszíne fölött kapcsolat létesüljön a kettő között.¹⁷ Egyébként Nebbien a park növényzetét és térstruktúráját is olyképpen alakította ki, hogy a kastély szabadon, teljes pompájában bontakozzon ki, a melléképületek pedig lehetőség szerint a fák és bokrok takarásában rejtőzzenek.

Bár az átépítés ideje még nem jött el, Nebbien a kastély ügyeivel is foglalkozik. A legérdekesebb egy 1814-ben kelt levele, amelyben beszámol az angol WC készítőnél („bey dem englischen Retiraden Maschinisten”) tett látogatásról.¹⁸ Leírja rendkívül magas árait – a „karosszék” („Fauteuil”) 150, a nagyobb, szokásos toalett-re („auf gewöhnliches Privet”) helyezhető szerkezet 250 forintba kerül –, de megjegyzi, hogy így is sok a munkája. Nebbien javasolja, hogy a kastély építése előtt ezzel ne foglalkozzanak, bár elismeri, hogy egy ilyen „karosszék” a grófné lakosztályában jól jönne. Hozzáteszi, hogy egy példány mintájára a többi remélhetőleg utángyártatná. Mai ismereteink szerint ez a legkorábbi információ Magyarországon vízöblítéses WC-ről, megelőzve Széchenyi István híres, 1840-ben Nagycenken létesített hasonló szerkezetét. Mint látni fogjuk, az alsókorompai kastélyban nemsokára tényleg elhelyeznek ilyen. Nebbien egy másik akciója bútorok árverésen („aus der Br. Braberschen Licitation”) történő beszerzésére irányul, melyek a kastélyban és a „pavilonokban” lennének elhelyezhetők.¹⁹

A Nebbien leveleiben tárgyalt épületek közül külön említésre kíváncsiak a különféle kerti építmények. Ilyen a kerti lak, a remetelak, a Firenze-csarnok („Florenz-Halle”), az obeliszk, a gloriéta, és leginkább a grotta.²⁰ Az utóbbi építése különösen sokat foglalkoztatta, nemcsak komplikált összeállítása miatt, hanem mert a művészet diadalának, a természet minden kelmét magában foglaló építménynek tekintette. Szó esett még a kis vendégházról, a jégveremről, a mosókonyháról és a balusztráddal díszített „pavilonok”-ról.²¹

Lényegében Nebbiennel egy időben, 1813 elején lépett Brunswick József szolgálatába Anton Pius Rigel (1789–?) építész.²² A Rómában született és képzését feltehetően Bécsben nyert fiatalember – aki nevéhez a „Baudirector” címet illeszthette – ekkor alig hu-

3. kép.

szonnégy éves volt. Alsókorompai tevékenységéről az elkövetkező évekből nincs adat. Mindössze az az 1813. július 20-án, Budán kelt olasz nyelvű levele figyelemre méltó, amelyben a gróftól biztosítja arról, hogy hamarosan átadja neki egy vidéki kiskastély („Palazzino di Campagna”) tervrajzát.²³ Itt nagy valószínűséggel saját tervéről van szó, melyet megbízója talán próbaképpen készíttetett vele.

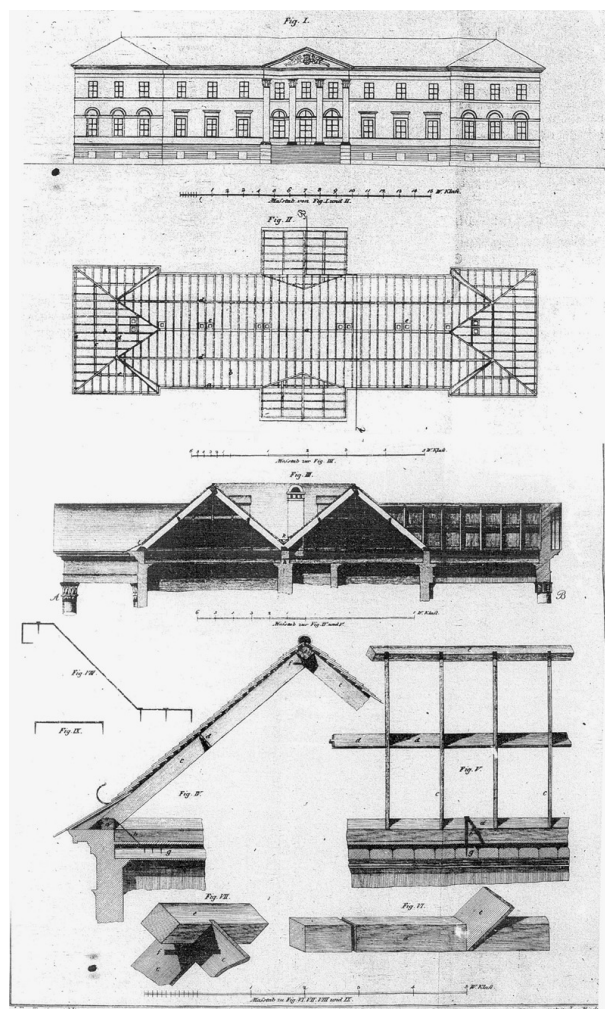
A következő ismert híradás, Rigel 1819. augusztus 28-én Bécsben kelt levele már az alsókorompai kastély tervének elkészítéséről szól. Idézzük most a levélből a tervező személyére nézve kulcsfontosságú passzust:

„Nem késlekedtem egy pillanatot sem bécsi megérkezésem után, hogy teljesítsem Öméltósága Korompán adott utasításait, amiért is voltam Moreau úrnál és alaposan referáltam neki arra vonatkozóan, hogy a kastély [építése] el lett döntve, és Ő azt válaszolta nekem, hogy mindenképpen teljesíti Öméltósága óhaját, és haladéktalanul befejezi az elmaradt részleteket és metszetrajzokat, hogy a mű a tökéletesség fokáig sikerüljön.”²⁴

Rigel szavaiból egyértelműen kiderül, hogy a kastély tervrajzát Charles Moreau korábban már elkészítette, és csak kiegészítő rajzokra volt szükség. Hogy aztán ezeket a francia mester valóban leszállította-e, pontosan nem tudjuk. Valószínű, hogy nem, vagy hogy nem mindet; számára az alsókorompai kastélyra szóló megbízás csak egy lehetett a sok közül, melyet fontosságban megelőzhettek az Esterházy családnak végzett munkák.

Az építkezés folyamán Rigelnek mindenesetre jó néhány részlettervet kell majd rajzolnia: a külső lépcsősorhoz, a főlépcsőházhoz – ez az intim tér az épületbelső egyetlen számottevő klasszicista része (3. kép) –, az ajtókhöz és az ablakokhoz.²⁵ Készít továbbá a kastélyról egy makettet is.²⁶ Ennek ellenére a szituáció meglehetősen egyértelmű: az alapterv és a koncepció, vagyis a tényleges szerzőség Moreau-é, Rigel csak a részletterveket, vagy azok egy részét dolgozhatta ki.²⁷ Ezt támasztja alá indirekt módon az is, hogy amikor 1826-ban Rigel könyvet publikál az általa feltalált költségkímélő, könnyű tetőszerkezetről, melynek elsőleges példája történetesen a tervlappal is illusztrált alsókorompai kastély (4. kép), annak csak tetőzetéről, illetve az emeletráépítés technikai nehézségeiről ír, de nem dicsekszik azzal, hogy az épület az ő műve lenne; nem úgy, mint a gróf Apponyi pozsonyi könyvtára esetében, amellyel kapcsolatban kiemeli, hogy saját terve szerint készült.²⁸

Moreau, a kor egyik vezető építész – ma sokan úgy mondanák: „sztárepítész” – karrierjében egyáltalán nem szokatlan, sőt inkább gyakorlat, hogy ő az alaptervet elkészíti, de a megvalósításban már nem vesz részt. Ez utóbbi feladatot egy másik, a helyszínen (is)

4. kép.

működő építész végzi el, aki rendszerint még mindig nem azonos a tényleges kivitelezővel. Ilyen szerepet vitt Moreau mellett elsősorban Franz Josef Engel (1776 k. – 1827), vagy másképp Engel Ferenc a kismartoni Esterházy-kastélynál (átépítés 1805-től),²⁹ az Esterházyak nagygnai mauzóleumánál (terv 1808, épült 1813–1818),³⁰ a csákvári Esterházy-kastélynál (1816–1823)³¹ és a dobai Erdődy-kastélynál (1820).³² (Az utóbbi esetben ismert, hogy az épület lépcsőházát – az alsókorompai esettel analóg módon – Engel tervezte meg.)³³ A fentiek mellett Engel mint önálló építész számottevő pályát futott be, saját tervei szerint készült jeles alkotásokat tudhatva magáénak.

Mai tudásunk szerint ugyanez kevésbé mondható el Anton Pius Rigelről; az eddig megismert adatokból nem nagyformátumú architektus, hanem inkább egy gyakorlati szakember, egy technikus képe bontakozik ki. Az alsókorompai kastélypark számára tervezett, illetve kivitelezett egyes építményeket.³⁴ Emelt néhány kisebb (leginkább hasznossági) épületet a soborsini uradalomban, mely megbízáshoz a Brunswick családi kapcsolat révén jutott.³⁵ Lehetséges, hogy nevéhez köthető a Liphay család lovrini kiskastélyának (1822 k.) építése.³⁶ Megtervezte gróf Apponyi Antal említett pozsonyi könyvtárát, és elmondása szerint számos vidéki lak, malom, csűr, gazdasági épület, pajta, istálló kivitelezését vezette.³⁷ Legnagyobb önálló munkája a pesti Károlyi-palota, melyhez meglehetősen monoton, tartózkodó szellemű klasszicista homlokzatot tervezett. A palota építésén a munkálatok 1832-ben elindultak, de Rigel szerepét 1834-ben Heinrich Koch vette át, Bibó István véleménye szerint feltehetően a terv alaprajzi hibái miatt.³⁸

Az alsókorompai kastélyról érdemes Zádor Anna találó és érzékletes szavait idézni: „Gondos mérlegelés, finom arányérzék, mérsékelt díszítés és előkelő szellem hatásos összhangja árad az épületből”.³⁹ A kastély kvalitásai jól képzett, gyakorlott, a klasszicizmus formanyelvét magas fokon bíró építészre vallanak. Az épület mindkét hosszanti oldalán könnyed arányú portikusz található, melyhez a parkra néző főhomlokzaton lépcsősor, a település felé néző hátsó homlokzaton kocsi-felhajtóként szolgáló rámpa illeszkedik.

5. kép.

A hátsó portikusz ión oszloprendű. Az előlő portikusz oszlopfői ennél sajátosabbak. Alapvetően a korinthoszi rendhez állnak közel, ám attól el is térnek. Az oszlopfők alsó sorát húsos akantusz-levelek alkotják, de a felső sor sáslevelekből áll (5. kép). Hasonló megoldást alkalmazott Charles Moreau a nem kevésbé elegáns csákvári kastély kialakításánál, ahol szintén a település felé néz a rámpás bejárati oldal, a park felé a tényleges főhomlokzat, és az utóbbi portikuszát az alsókorompaihoz hasonló sásfejezetes oszlopok alkotják. Ezt a különleges, akár Moreau névjegyének is tekinthető oszlopfőt fedezhetjük fel a kismartoni kastély- és park-együttes központi építményén, a Leopoldina-templomon (befejezve 1822) is. A francia mester a kerti pavilonon vagy a park felé néző kastélyhomlokzaton a sásleveles oszlopfő révén a természet, sőt tulajdonképpen a park képzetét idézi fel, mintegy azt tükrözteti. Ha úgy tetszik, ezen építészeti forma segítségével kapcsolja össze az „architectura” és a „natura” világát.

A fenti megfontolásokat figyelembe véve még egy épület sorolható ebbe a körbe, és pedig a seregélyesi Zichy-kastély (1820 k.).⁴⁰ A lényegében egy időben emelt csákvári, alsókorompai, valamint seregélyesi kastélyt könnyed eleganciájuk, jól artikulált részleteik és nem utolsósorban kerti portikuszuk sásleveles fejezeteinek hasonlósága fűzi egymáshoz. A seregélyesi kastély tervezőjére nézve nem rendelkezünk dokumentumokkal; ha azonban elfogadjuk az imént vázolt stíluskritikai észrevételeket, esetében is felvethető Charles Moreau szerzősége.⁴¹

Most térjünk vissza az alsókorompai kastélyhoz, illetve építésének és felszerelésének néhány érdekes mozzanatához. A magyarországi klasszicista kastélyokat általában a visszafogott megjelenés, a tiszta architektúra uralma jellemzi, ami kevés teret enged a plasztikai díszítésnek. Ilyesminek elsősorban címerként, a portikusz timpanonjában van a helye, ahol ennek köszönhetően az eszmei-heraldikai és a művészi súlypont találkozik. Az alsókorompai kastély címere különösen gazdag. Vele kapcsolatban Rigel először egy szokatlan ötlettel állt elő: kerüljön a főhomlokzat oromzatába egy géniusz-alak, amely jobb kezében a Brunswick- és a Majthényi-címert tartja, bal kezével pedig a művészeteket és a tudományokat támogatja és védi.⁴² A szoborművet Josef Klieber (1773–1850), a bécsi Képzőművészeti Akadémia igazgatója faragná kőből 1200–1500 forintért, aki már rajzolt is hozzá egy vázlatot. Valószínűleg sem a tetemes ár, sem a szokatlan kompozíciói nem talált elfogadásra, így egy konvencionálisabb, de művészileg még mindig igényes megoldásra esett a választás, ahol a címer középre kerül, és azt kétfelől egy-egy lebegő fáma tartja.⁴³ Ezt a munkát Klieber 400 egyezményes értékű forintért készítette el.⁴⁴ Klieber számos magyar főúri kastélyt és palotát látott el plasztikai dísszel, melyek között az alsókorompai címer jó rutinmunkának számít.

Az, hogy a kastély fő díszje Bécsben készül, a maga korában szinte természetes. Az sem példátlan, hogy más, finomabb plasztikai munka ugyancsak a császárvárosból érkezik: esetünkben a kő oszlopfők Lavigne szobrász műhelyéből.⁴⁵ Valószínűleg szokatlan azonban, hogy a gróf még az ajtókat és az ablakokat is Bécsben csináltatja.⁴⁶ Egy ponton Brunswick Józsefnek el kell döntenie, hogy egyes helyiségek falát festéssel vagy tapétával díszítsék.⁴⁷ Az előbbi választja, ami kiderül abból, hogy Rigel a szobák „nemes de egyszerű stílusú” („stile nobile e semplice”) kifestésére megállapodik egy Haban nevű festővel, aki – elmondása szerint – sok éve a Sándor-palotát festette ki, és ebben az évben (1822) Ferdinánd főherceg valamint Pesten Horváth (feltehetően Szentgyörgyi Horváth József) szobáit is kifesti.⁴⁸ A festő ára ugyanakkor „igen diszkret” („discretissimo”). A klasszicista kifestés természetesen nem érinthette a nagyterem eredeti, barokk falképeit. És végül említést érdemelnek a WC-k, melyeket a rossz szagot hermetikusan elzáró angol gépezettel („la machina Inglese hermetica”) szándékoznak ellátni.⁴⁹

Mint ahogy a korábbiakban utalás történt rá, a kastélyt számos melléképület kísérte. A legjelentősebb az emeletes, felső szintjén ión oszlopcsarnokos és oromzatos színház volt, amely a főépülettől balra állt (6. kép). Ez valamikor a kastély befejezése után készülhetett, az 1845-ben közreadott litográfia már ábrázolja. Külön egységet alkottak a vendégházak és a kiszolgáló épületek, melyek közül nem egy igényes klasszicista architektúrát mutatott.⁵⁰ (Többségüket, így a színházat is mára lebontották.) Az, hogy az épületek külön álltak, nyilván betudható az öröklött adottságoknak, de az építetői akaratnak is. Ellenpéldaként a csákvári kastély említendő, amely Charles Moreau terve nyomán, szintén elődépületek felhasználásával valósult meg, de úgy, hogy a főszárny, az arra merőleges keresztszárnyak és pavilonok, a színház, az istálló és a kápolnaszárny összefüggő, harmonikus együttest alkossanak. Alsókorompán látható még a masszív oszlopokkal kialakított kis kapusház, amely formai rokonságot mutat a Rigel nevével

6. kép.

7. kép.

kapcsolatba hozható soborsini Diana-templommal.⁵¹ A fennmaradt XIX. századi építményekhez sorolható még a kastélytól jobbra álló, féloszlopokkal tagolt egykori télikert is.

Röviden meg kell még emlékezni arról, hogy az alsókorompai kastély és parkja nem csak építészeti és kertművészeti tekintetben volt kiemelkedő, hanem mint a művészetek és tudományok otthona, a társasági élet központja is. Ilyen szempontból alighanem műfajának átlaga felett állt abban a korban, amikor a kastélykultúra még a magyar művelődés első vonalába tartozott. Gróf Brunswick József 1800-ban és 1801-ben, a kastély klasszicista átépítése előtt Alsókorompán vendégül látta Ludwig van Beethovent.⁵² A színház nagyszabású architektúrája és prominens tömege önmagában jelezte, hogy a színművészetnek szintén kiemelt szerep jutott a kastélylakók életében. A külön épületet betöltő bibliotéka a könyvkultúra jelentőségéről tanúskodott.⁵³ A családi képtár jóvoltából pedig, melynek darabjai a kastély helyiségeinek a falát díszítették, a művészetek közül alighanem a festészet képviseltette magát a legmagasabb fokon (7. kép).⁵⁴

Az alsókorompai klasszicista kastély történetét tekintve egy építészeti és kulturális értekeiben kiemelkedő épület képe vetül elénk. Kirajzolódik Charles Moreau, kastélyok és parkok nagyvonalú alkotójának az alakja is, épp úgy, mint a megvalósításon ügyködő építészek, kerttervezők, művészek, és iparosok sora. Ezzel talán a magyarországi klasszicista kastélyépítésről alkotott összképet is sikerült egy ponton gazdagabbá és árnyaltabbá tenni.⁵⁵

Képjegyzék

1. kép: Alsókorompa, Brunswick-kastély.
Charles Moreau, 1820–1822. Főhomlokzat.
Fotó: Sisa József, 2011
2. kép: Az alsókorompai kastély és kertje a 19. század második negyedében. Chotek Hermína után
Rauh litográfiája. Magyar Nemzeti Múzeum,
Történeti Képcsarnok: T. 4005.

3. kép: Az alsókorompai kastély lépcsőháza.
Fotó: Sisa József, 2011
4. kép: Az alsókorompai kastély tervrajzai. Antonius Pius von RIGEL: *Beschreibung und Abbildung eines neu erfundenen Spar-Dachstules*. Wien, 1826.
5. kép: Az alsókorompai kastély kerti portikusának oromzata. Fotó: Sisa József, 2011
6. kép: Az alsókorompai kastélyszínház. KUHN, I. et al.: *Klasicistická architektúra na Slovensku*. Bratislava, 1955. 168.
7. kép: Az alsókorompai kastély ebédlője 1900-ban.
Szalon Újság V. 1900. december, 12.

Jegyzetek

- 1 ZÁDOR Anna – RADOS Jenő: *A klasszicizmus építészete Magyarországon*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1943. 196–197.
- 2 ŠULCOVÁ, Jana: *Tri kapitoly zo stavebných dejín kaštieľa v Dolnej Krupej*. Ars, 29. (1996) 1–3. sz. 161–214.
- 3 A levelek mikrofilmen megtalálhatók a budapesti Magyar Országos Levéltárban: X Mikrofilmtár C 1602. (x 9546) Brunswick József és felesége levelezése, Heinrich Nebbien levelei. Eredetijük Sloveský národný archív, Bratislava: A. Archív rodov a panstiev. 7. Fond Brunswick-Chotek, Dolná Krupá. C. Korespondencia, č. 279.13. (Karton č. 95.). – A továbbiakban: Nebbien levelei.
- 4 A korompai parkról STEINHÜBEL, Gejza: *Nad situačným plánkom parku v Dolnej Krupej*. Ochranca prírody a pamiatok, VI. (1966). 4–7. és VII. (1967). 1–2; ZÁDOR Anna: *Az angolkert Magyarországon*. Építés-Építészettudomány, V. (1973) 1–2. sz. 47; STEINHÜBEL, Gejza: *Slovenské parky a záhrady*. Martin, Osveta, 1990. 42–43; GALAVICS Géza: *Magyarországi angolkertek* (Egybekötve Adrian von BUTLAR: *Az angolkert* című művével). Budapest, Balassi Kiadó, 1999. 77–82; TOMAŠKO, Ivan: *Historické parky a okrasné záhrady na Slovensku*. Bratislava, Veda, 2004. 59–63.
- 5 Ez csendül ki Fényes Elek Alsókorompára vonatkozó leírásából is: „legfőbb nevezetessége [...] az urasági kastély és az ennél még pompásabb angolkert, gyönyörű sétálóhelylyel; üvegházzal, s egy nagy halas és tekenős-béka-tóval.” FÉNYES Elek: *Magyarország geographiai szótára. melyben minden város, falu és pusztá, betűrendben körülményesen leíratik*. II. Pest, kiadta Fényes Elek, 1851. 249.
- 6 JEDLICSKA Pál: *Kiskárpáti emlékek. II. Éleskőtől – Vágújhelyig*. Eger, 1891. 169.
- 7 Honderű III. (1845. első félév) 3. sz. 36. Magyar Nemzeti Múzeum, Történeti Képcsarnok: T. 4105. Chotek Hermina után Rauh litográfiája. Az eredeti akvarellt közli TOMAŠKO, 2004. 53.
- 8 Nebbien levelei 1814. november 27., 1815. június 8.

- 9 Heinrich Nebbien, *Ungarns Volksgarten der Koeniglichen Frey-Stadt Pesth (1816)*. Hrsg. und bearb. Dorothee NEHRING. München, Universität München, 1981.
- 10 Nebbien levelei 1812. május 24. A publikálandó parkok között ott szerepel már a leendő pesti Városliget („Folks-Garten”) képe is. 1813. szeptember 4-én Nebbien kéri Brunswick Józsefet, hogy ő adja majd át ezt a tervet József nádornak. 1814. április 3-án újból említi a Városliget tervét. 1815. november 17-én úgy írja, hogy a terv már majdnem kész, és korompai tartózkodása gyümölcsének nevezi. Megint kéri, hogy Brunswick József adja át József nádornak, hozzáfűzve, hogy reméli, a terv felkelti az ifjú hercegné érdeklődését, bár a hölgyeknek a terveknél jobban tetszhetnek az „ábrázolások” („Darstellungen”). Brunswick Józsefnek a társadalmi állásából fakadóan bejárása volt József nádorhoz, és könnyen lehet, hogy ténylegesen ez volt az útja Nebbien Városligetre szóló megbízásának, nem pedig egy – ma általánosan feltételezett, de részleteiben ismeretlen – 1813-as pályázat. A fenti megjegyzés egyúttal megmagyarázza, miért készítette el Nebbien a vonzó látképeket is tartalmazó Városligeti tervezetét, melyet ma a Kiscelli Múzeum építészeti gyűjteményében őriznek.
- 11 Nebbien levelei 1813. augusztus 22.
- 12 KALAMÁR, Stefan: *Daten zu Leben und Werk des Pariser Architekten Charles Moreau zwischen 1803 und 1813*. Acta Historiae Artium, XLV. (2004) 1–4. sz. 109–169.
- 13 Nebbien levelei 1813. augusztus 25.
- 14 Nebbien levelei 1814. április 3.
- 15 Nebbien levelei 1814. március 13. A levél mellett megtalálható a tervrajz is.
- 16 Nebbien levelei 1814. április 24.
- 17 Nebbien levelei 1814. április 30.
- 18 Nebbien levelei 1814. december 12.
- 19 Nebbien levelei 1814. december 20.
- 20 Nebbien levelei 1814. január 8., 1814. március 27., 1814. április 24., 1814. április 30.
- 21 Nebbien levelei 1814. november 27., 1815. június 8., 1818. április 11., 1818. június 29.
- 22 SISA József: *A soborsini kastély és parkja*. In: *„Ez világ, mint egy kert...” Tanulmányok Galavics Géza tiszteletére*. Szerk. BUBRYÁK Orsolya. Budapest, MTA Művészettörténeti Kutatóintézet – Gondolat Könyvkiadó, 2010. 296.
- 23 Sloveský národný archív, Bratislava: A. Archív rodov a panstiev. 7. Fond Brunswick-Chotek, Dolná Krupá. C. Korespondencia, č. 278.12. (Karton č. 95.). – a továbbiakban: Rigel levelei –, 1813. júl. 20. Rigel átgépzelt leveleit Jana Šulcová bocsátotta rendelkezésemre Henrieta Žažova közvetítésével, amit mindkettejüknek köszönök.
- 24 Rigel levelei 1813. aug. 28. „Non ho mancato al momento del mio arrivo in Vienna di adempire li

- Commandi di Vostra Eccellenza date mi in Corompa, onde fui dal sig. Moreau e gli riferii a minuto quanto riguardo il Castello fu' deciso, ed Egli mi rispose che non trascurera punto di adempire le brame dell'Eccellenza Vostra, come anche in sequito di terminare li debiti Detagli, e Profili, onde l'opera riesca di un grado di perfectione.”
- 25 Rigel levelei 1821. február 22., 1821. április 16., 1821. május 31., 1821. november 8.
- 26 Rigel levelei 1821. május 10., 1822. március 2.
- 27 Ellent kell tehát mondanom Šulcovának, aki szerint Rigel az említett megbeszélésen csupán a kastélyra vonatkozó néhány apróságot vitatott meg Moreauval. (ŠULCOVÁ, 1996. 190.) Egyáltalán, Moreau nem volt szokása mellékszerepet játszani. Értelemszerűen nem érték egyet Šulcová azon feltételezésével sem, miszerint Rigel lehetett az alsókorompai kastély tervezője.
- 28 RIGEL, Antonius Pius von: *Beschreibung und Abbildung eines neu erfundenen Spar-Dachstules*. Wien, 1826. Ismert példánya Bécsben, Österreichische Nationalbibliothek, Sammlung von Handschriften und alten Drucken *69.o.447. – Egyébként Rigel esetleges szerzősége ellen szóló érvek tekintetében ezt Zádor Anna is. (ZÁDOR–RADOS, 1943. 197.)
- 29 KALAMÁR, 2004. 120–122.
- 30 Cs. DOBROVITS Dorottya: *Ganna – plébániatemplom és mauzóleum*. (Tájak–Korok–Múzeumok Kiskönyvtára 183.) Budapest, Tájak–Korok–Múzeumok Egyesület, 1984.
- 31 SISA József: *A csákvári kastély*. Művészettörténeti Értesítő, XLVI. (1997) 1–2. sz. 1–43.
- 32 ERDŐDY Ferenc: *Adatok a somlói kastély építésének történetéhez*. Műemlékvédelem, XXIV. (1980) 1. sz. 19–22.
- 33 ERDŐDY, 1980. 20.
- 34 SISA, 2010. 296.
- 35 SISA, 2010. 308.
- 36 *Stílusok, művek, mesterek. Erdély művészete 1690–1848 között. Tanulmányok B. Nagy Margit emlékére*. Szerk. ORBÁN János. Marosvásárhely–Kolozsvár, Maros Megyei Múzeum, 2011. 226–227. SISA József: *Adalékok a Bánság és a Partium késő barokk és klasszicista kastélyépítéséhez*.
- 37 RIGEL, 1826. 9.
- 38 BIBÓ István: *Az egykori Károlyi–palota (Bp. V. Károlyi M. u. 16.) építésének története*. Építés-Építészettudomány, XVI. (1984) 1–2. sz. 239.
- 39 ZÁDOR–RADOS, 1943. 196.
- 40 ÖRSI Károly: *A seregélyesi Zichy-Hadik kastély építéstörténete*. Műemlékvédelem, XXX. (1986) 3. sz. 203–208.
- 41 A seregélyesi kastélyt néhányan Pollack Mihály munkájának vélik. Pollack Fejér megyébe valóban több épületet tervezett, ám műveire a sommázóbb kialakítás jellemző.
- 42 Rigel levelei 1821. december 28.
- 43 Rigel levelei 1822. március 2.
- 44 Rigel levelei 1822. április 20., 1822. június 5., 1822. június 12.
- 45 Rigel levelei 1821. január 15., 1821. április 16., 1821. május 5., 1821. május 25., 1821. október 12.
- 46 Rigel levelei 1821. január 15., 1821. február 22., 1821. április 16., 1821. május 31.
- 47 Rigel levelei 1821. október 27.
- 48 Rigel levelei 1822. február 18.
- 49 Rigel levelei 1821. december 5.
- 50 KUHN, Ivan et al.: *Klaszicistická architektúra na Slovensku*. Bratislava, Tvar, 1955.
- 51 SISA, 2010. 306.
- 52 STAUD Géza: *Magyar kastélyszínházak. II.* Budapest, Színháztudományi Intézet, 1963. 99.
- 53 JEDLICSKA, 1891. 168.
- 54 MRAVÍK László: *A gróf Brunsvik család képgyűjteménye*. Művészettörténeti Értesítő, XLIII. (1994) 1–2. sz. 45–49; CIULISOVÁ, Ingrid: *The Picture Collection of the Brunswick Family of Dolná Krupá (Alsókorompa)*. *Acta Historiae Artium*, XLIV. (2003) 1–4. sz. 301–306. A kastély festményekkel berendezett enteriőr-fotóit ld. *Szalon Újság*, V. (1900. december) 9. sz. 12.
- 55 Köszönetet mondok a következő kollégáimnak, akik értékes segítséget nyújtottak e tanulmány elkészítéséhez: Bubryák Orsolya, Gulyás Borbála, Nicholas T. Parson, Pócs Dániel, Jana Šulcová, Henrieta Žažova.

The Brunswick Country House at Nagykorompa and Charles Moreau

The country house at Korompa in historical Upper Hungary (today Dolná Krupá in Slovakia) was formerly a seat of the Brunswick family. It was built in three stages in 1749–1754, 1793–1797 and 1820–1822. Its present Neo-Classical appearance dates from the last phase of construction. Count Josef Brunswick (1750–1827), the owner of the house at the time and holder of the rank of Lord Chief Justice, which was the second highest rank

in the country after that of the Palatine, relied on the services of several people for the embellishment of his home and its surroundings. In 1812 Heinrich Nebbien (1778–1841), a German “economic counsellor” was engaged to work for him with the primary task of improving the grounds and the buildings adjacent to the main house. On 17 August 1813 Charles Moreau (1758–1841), the French-born court architect of the Esterházy family and the favourite designer of several other Hungarian aristocrats, appeared briefly at Alsókorompa. The pur-

pose of his visit was to survey the grounds and possibly make suggestions for its transformation into a landscape park. Nebbien, certainly with the aim of forestalling his competitor, immediately presented his own ideas on the subject. There is no further information of Moreau having had anything to do with the park, while Nebbien was to be engaged for years in improving the estate and landscaping the grounds.

In 1813 a young architect by the name of Anton Pius Rigel (1789–?) also started his career in Count Brunswick's service. On 28 August 1819 he reported from Vienna to his patron that he had visited Moreau and told him that the decision had been made to go ahead with the construction of the country house at Alsókorompa. Moreau had thereupon promised to deliver the still outstanding details and sections and bring the building to "a state of perfection". Moreau may not entirely have fulfilled his promise, since designs for several details subsequently had to be drawn up by Rigel in the course of construction in 1820–1822; nevertheless the main concept of the house was undoubtedly his. Rigel, basically a manager and technician, claimed credit only for the light and economical roof of the building in his book describing his invention of the same. The simple but elegant style of the house also testifies to the guiding hand of an experienced designer. A special feature of its garden portico are the sedge capitals (variants of the Corinthian capital) of the columns, which Moreau also applied on the garden façade of the Esterházy country house at Csákvár (1816–1823) and the Leopoldinentempel at Kismarton (today Eisenstadt, Austria,

1822). This peculiar design also appears on the façade of the Zichy country house at Seregélyes (c. 1820), a well-proportioned Neo-Classical edifice, the as yet unidentified architect of which may also have been Charles Moreau.

The coat-of-arms on the façade of the house at Alsókorompa was carved by Josef Klieber and the capitals of the columns by Lavigne, both of whom were Viennese sculptors. The painter Haban was responsible for the restrained ornamental decoration of the rooms. The toilets were fitted with English water closet systems, which hermetically sealed foul odours, the first known devices of their kind in Hungary.

Many of the outbuildings adjacent to the main house dated from earlier periods and had to be upgraded by Heinbrich Nebbien, who also constructed an underground passage between the house and the service block. Some other structures, such as the theatre, ornamented with Ionic columns and a prominent gable, were erected later. Yet these structures were never merged into a single coherent complex, something Nebbien tried to remedy by concealing the outbuildings behind clumps of trees and shrubs.

The Brunswicks turned their seat at Alsókorompa into a veritable haven of cultural and social life. They entertained Ludwig van Beethoven here in 1800 and again in 1801. They staged performances in the theatre and one of the buildings served as a library. Perhaps most importantly, the rooms of the house accommodated one of the finest collections of old master paintings in contemporary Hungary.